

СБОРНИК

ДОКЛАДИ ОТ ГОДИШНА УНИВЕРСИТЕТСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

14-15 юни 2018 година

Том 2

Научно направление
"ПЕДАГОГИЧЕСКИ
И ХУМАНИТАРНИ НАУКИ"

Издателски комплекс
2018 година

**НОВИ АРХИВИСТИЧНИ СВЕДЕНИЯ НА
КОМИСИЯТА ПО ДОСИЕТАТА ЗА ПЛАНИРАНОТО ОТ
ПГУ НА ДС СТРОГОСЕКРЕТНО ОПЕРАТИВНО
МЕРОПРИЯТИЕ ПОД ПСЕВДОНИМА „КРЪСТ“ ЗА
ПОДПАЛВАНЕТО, ВЗРИВЯВАНЕТО ИЛИ
ОМИРИСВАНЕТО НА СГРАДАТА НА ВСЕЛЕНСКАТА
ПАТРИАРШИЯ В ИСТАНБУЛ В НАЧАЛОТО НА 70-ТЕ
ГОДИНИ НА МИНАЛИЯ ВЕК
(НАУЧНО СЪОБЩЕНИЕ)**

Дилян Николчев

**NEW ARCHIVAL INFORMATION TO THE
COMMISSION ON DOSSIERS ON THE PLANNED BY THE
FIRST MAIN DIRECTORATE (FMD) OF THE STATE
SECURITY SERVICE (DS) TOP SECRET OPERATIONAL
EVENT UNDER THE ALIAS „CROSS“ WITH REGARD TO
THE SETTING FIRE TO, BLOWING-UP OR FUMIGATING
THE BUILDING OF THE ECUMENICAL PATRIARCHATE IN
ISTANBUL IN THE EARLY 70-IES OF THE LAST CENTURY
(SCIENTIFIC NOTICE)**

Dilian Nikolchev

At the beginning of 2018, the Commission on dossiers issued a serial thematic compendium on the State Security Service and the Bulgarian Orthodox Church during the totalitarian communist period. The report (scientific notice) complements the information on the planned by the State Security Service diversionary event with regard to the setting fire to the building of the Ecumenical Patriarchate in Istanbul, Turkey.

Key words: State Security Service, Orthodox Church, Ecumenical Patriarchate, arson, explosion, blowing, espionage.

В края на 2017 г. Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия

(КРДОПБГДРСБНА) отпечата поредния документален сборник (№ 43) с тематично заглавие „Държавна сигурност и вероизповеданията. Част I: Българската православна църква [(1944 – 1991)]“ [2]. На 13 март 2018 г. сборникът беше представен официално в зала „Европа“ на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. В ролята си на модератор на събитието подчерта, че независимо че се занимавам от дълги години с темата за Държавна сигурност (ДС) в контекста на „досега“ и с Българската православна църква (БПЦ), два документа от сборника са ме впечатлили силно – планове на ДС в началото на 70-те години на миналия век за осъществяване на остро мероприятие в Истанбул: подпалването на сградата на Вселенската патриаршия [6]. В разширения вариант на сборника [5] Комисията публикува още няколко документа по тази тема, които допълнително провокираха интереса ми – да проуча не само това остро мероприятие на „Служба 7“ на ПГУ на ДС, но и всички планове на комунистическата тайна служба, отнасящи се до диверсионни действия зад граница срещу обекти, свързани по един или друг начин с Православната църква във всеправославен план.

Още в първите ми стъпки по изследване на темата ме изненада следното: оказва се, че за случая с намерението на ДС да подпали сградата на Вселенската патриаршия – разработка на „Служба 7“ на ПГУ, шифрована под името „Кръст“ – вече е писано през 2010 г. Автор на публикацията, озаглавена „Отдел за убийства. Тайната история на секретна „Служба 7“, създадена през 1963 г.“, е Алексенция Димитрова (Куртева) [3]. И макар че авторката е отделила съвсем кратко внимание на разработката „Кръст“, ценността на изследването и се състои в това, че темата за плановете за подпалването на сградата на Вселенската патриаршия присъства в един цялостен и широк контекст по отношение въобще на дейността на „Служба 7“ през разглеждания период, вкл. и с описание на всички остри мероприятия, които диверсионният спецотдел е планирал и извършвал.⁴⁸

Преди да отдели внимание на плановете на ДС да подпали Вселенската патриаршия в началото на 70-те години на миналия век, предоставя съвсем кратка информация за „Служба 7“ на ПГУ на ДС (на няколко места в документите се среща още като „Секция 7“).

⁴⁸ За мнозина наблюдатели и читатели вероятно е твърде изненадващо, че авторката на това изследване, журналистката Алексенция Димитрова Куртева, също бе обявена от Комисията като агент на ДС управление VI-II-I (с псевдоним „Владимир“) с решение № 205 от 9.12.2009 г. Независимо от възможните различни оценки на това фактическо обстоятелство аз смятам обаче, че трудът и за секретната „Служба 7“ на ПГУ на ДС е едно обективно изследване. Вж. за обявяването на Алексенция Димитрова от Комисията като агент на ДС официалната интернет страница на КРДОПБГДРСБНА, раздел „Проверени лица“, печатни издания.

проява на заинтересовани кръгове в *Турция* или екстремистки елементи“ [1, л. 7]. В плана за осъществяването на острото мероприятие се посочва, че провеждането му е „от рода на *опожаряване* или *опит за опожаряване*“, за „да се влошат *турско – гръцко – американските* отношения“ [1, л. 8]. За осъществяването на острото мероприятие са поставени и задачите: „Да се постави задача на резидентурата ни в гр. *Истанбул* за подробно изучаване на обстановката в и около обекта“; „В изучаване на обекта да бъдат включени двама с.с. на отдела, които ще бъдат командирани по отделно в гр. *Истанбул*“; „Да се командирова ОР до гр. *Истанбул* за непосредствено запознаване с обекта, окончателно уточняване местата за поставяне на *зап. средства* и маршрутите за движение на с.с.-изпълнители, както и за запознаване с оперативната обстановка“; „Да се подберат, изучат и вербоват двама с.с.-изпълнители на острото мероприятие. Същите ще бъдат използвани и за изучаване на обекти“; „На изпълнителите да се проведе подготовка по специален план“; „Да се внесе предложение в *ръководството на ПГУ за утвърждаване начин за придобиване на запалителни средства*“; „Да се подготви АМ, което да се задейства след провеждане на остро мероприятие с цел подсилване ефекта от него и въвеждане противника в заблуждение относно изпълнителите му“ [1, л. 9]. Поставените за изпълнение срокове по отделните задачи са между 30 ноември 1970 г. и 15 ноември 1971 г. [1, л. 7 – 9].

На 25 ноември 1970 г. „Служба 7“ (от „Кондов“) изпраща на резидентурата в *Истанбул* секретно писмо № 11, в което се казва, че е необходимо „да се започне пълно изучаване на *Вселенската патриаршия* [...] с оглед провеждане на Специално мероприятие от рода на *Опожаряване, взривяване или омирисване*“⁴⁹ За целта резидентите трябва да дадат отговори на въпросите: „1. Общ външен и вътрешен вид на обекта – съставяне описание, скица и ако е възможно набавяне на снимки. 2. Подходящи места за *Специално мероприятие* вътре или около обекта. 3. Какъв е пропускателния режим в обекта и от кого се осъществява охраната. 4. Какви са възможностите за движение около и в обекта. 5. Възможности за бързо, скрито и легендарно влизане и излизане в и от обекта. 6. Посещава ли се от чужденци – индивидуално или групово и има ли винаги придружител с тях. 7. На кои *религиозни* празници се провеждат масово посетени *богослужения* и има ли условия за провеждане на *специално мероприятие* при дневни или вечерни *богослужения*. 8. Най-

⁴⁹ В този документ, както и в последващите, съответните оперативни мероприятия са изписани на ръка след зашифровъчни цифри, напр.: „3. *Опожаряване*, 4. *взривяване* или 5. *Омирисване*.“ За да няма обаче объркване при прочит от страна на читателите, в настоящия текст тези цифрови обозначения са премахнати. Освен това отбелязвам и запазването на правописните особености в техния оригинал.

удобен маршрут за движение от *Пристанището за чужди кораби до Вселенската патриаршия* и обратно“ [1, л. 18]. В секретното писмо се отбелязва още: „Изучаването трябва да се провежда много внимателно и легендирано. За целта е удобно да се използват големи *религиозни празници*, когато контролът върху посетителите е по-слаб, като например *Бъдни вечер* на 24-ти вечерта и *Рождество Христово* на 25ти т.м. Уведомявайте ни с всяка поща за направеното и срещнатите трудности за да можем да съчетаваме изучаването с други наши средства. Крайният срок за изучаване на обекта с ваши възможности е 15.III.1971 г.“ [1, л. 18].

На 30 юли 1971 г. ПГУ на ДС изготвя план за задачите на ОР, който ще се командирова в Истанбул. Прави впечатление, че поставените на ОР задачи са за работа по няколко разработки, които се предвижда да протекат успоредно с „Кръст“: „по разработка „Дабъл Ю“ (няколко *киносалона* в гр. *Истанбул*) и възможностите за *омирисването* им“; „делесъобразността за откриване разработка на *бюрото* за набиране работници за ГФР с цел *опожаряването* или *взривяването* му“; установяване на „подходящи обекти и места в гр. *Истанбул* от *турски* и *гръцки* произход. *опожаряването* или *взривяването* на които биха предизвикали вътрешнополитически вълнения и влошаване отношенията между *Турция* и *Гърция*“; „Да изучи местоположението на дома, в който живее обект „*Каракуш*“ и местоработата му, с цел установяване възможностите за провеждане на остро мероприятие.“ Задачата в този план, поставена на ОР, е: „Да добие *лични впечатления* за обекта на разработка „*Кръст*“ – *Вселенската патриаршия* и възможностите за *опожаряването* или *взривяването* ѝ“. Свързващите задачи по различните разработки в същия план са: „Да се запознае на място с оперативната обстановка в гр. *Истанбул – Турция*“; „Да добие *лични впечатления* за обектите“; „Да бъдат изучени маршрути за движение на с.с. изпълнители от пристанището за чужди кораби до обектите [...]“; „Да закупи карти, справочници, атласи и изгледи на гр. *Истанбул*, които ни са необходими в оперативната работа“ [1, л. 27].

От рапорт (от 30 юли 1971 г.) на полк. Димо Станков, н-к отдел VIII, до началника на ПГУ на ДС „относно командироването на ОР Кирил Кузманов Филипов до Истанбул“ се разбира и кой е ОР, маршрутиран в Истанбул. Той е Кирил Кузманов Филипов, който заедно със съпругата си, която „работи в Държавния комитет за планиране – Външно-икономически връзки – като главен специалист. Член е на БКП“ ще посети Истанбул под формата на индивидуален туризъм и ще отседне „на квартира в ОР Иван Чолов, който има задача да изучава обектите „*Кръст*“ и „*Дабъл – Ю*“, и ще бъде естествено движението им заедно. ОР Филипов ще се представя като негов братовчед“ [1, л. 28 сл.].

Месец по-късно, на 1 септември 1971 г., изпратеният в Истанбул ОР с чин майор докладва за изпълнението на поставените му задачи. В отчета си той донася, че за времето от 20 август до 29 с.м. „под легенда индивидуален туризъм“ заедно със съпругата си е направил наблюдение по различните обекти, като за „Кръст“ отбелязва личните си впечатления по следния начин:

„Обектът се намира в кв. Фенер. По повод, че съм турист и искам да я разгледам заедно с ОР Иван Чолов [вероятно става дума за ОР Иван Николов Чолов, по това време младши лейтенант и лейтенант към ПГУ – XVII – б.м.] и едно момиче – българка, дъщеря на председателя на църковното настоятелство на българската църква в Истанбул, посетихме „Кръст“. „Кръст“ заема площ около 2 дк. и е обградена със стена, висока 2–3 метра. Влиза се през вход, който има три врати: лявата води към църквата Свети Георги, дясната – към жилището на Вселенския патриарх Атинагорас и канцеларията, а средната е затворена от векове, тъй като тук е бил обесен гръцки патриарх от турците и се счита за свещена. Достъпът до тази врата, която често е споменавана в нашите документи, не е труден. Самият аз се задържах при нея около 2 – 3 минути, без да ме наблюдава никой. Вратата е масивна, от старо дърво, обкована с желязо, подобна на портите, но с размери около 2 на 2 метра.

Църквата Свети Георги е с малки размери. В същата има възможност да се постави омърсващо или запалително-вещество. В нея има столове облицовани с кожа, която на някои е разпрана. Има достатъчно материал при подпалване да се разгори.

В черквата на всички празници и неделни дни се извършват богослужения.

В разговор с пазача на църквата установих, че посетителите ѝ са предимно гърци, чиито брой намалява постоянно – при тая обстановка редовните посетители се познават.

Изводът ми е, че на вратата и в църквата може да се проведе остро мероприятие.

Недалеч от „Кръст“ се намират женското и мъжкото гръцко училище. Същите са обградени с масивни стени. Този район посетих два пъти късно през нощта и през деня. Улиците около училищата са тесни на места до 3 метра, стръмни, калдъръмени и пусти. Вечер осветлението по тях е много оскъдно или напълно липсва. На стените на мъжкото училище на 3 – 4 места има дупки с размери малко по-големи от тухла. В същите може да се постави взривно вещество с размери колкото половин тухла. Физическият ефект ще бъде минимален, но може да има политически ефект, ако се съчетае с АМ.

Посетих още 3 църкви – гръцки – „Св. Ирина“, „Св. Вероника“ и още една на пресечна на бул. „Истиклял“ чието име не разбрах. Във всичките

може да се постави омирисващо вещество. Общо в Истанбул има около 60 – 80 гръцки църкви“ [1, л. 35 сл.].

Както споменах, в отчета си по командировката в Истанбул ОР дава информация и за другите обекти и разработки, като накрая в доклада си отбелязва: „Изхождайки от изучаването на обстановката в Истанбул, стигам до извода, че на различни обекти в града могат да се предждат остри мероприятия, но най-напред трябва да се справим със задачата за набавяне на средства, – омирисващи, запалителни и взривни – всички с малки размери, самостоятелно задействуване и съответно камуфлиране“ [1, л. 38]. На първата страница на този отчет на ръка е написано: „Др. Кьосев уведомен“; следва подпис и дата 1 октомври 1971 г. Със сигурност става дума за Димитър Стоянов Кьосев, началник по това време на ПГУ на ДС.

Вероятно от тази, а и от други информации⁵⁰ аналитиците на ПГУ изготвят в средата на декември с.г. „Справка“ „относно „Кръс“ [така навсякъде в документа – б.м.], в която се казва, че районът на обекта „е стар, с тясни, разкривени, мръсни улици. Кръс се намира на малка уличка – отклонение от улицата по която главно движението. Пред самия вход има малко площадче, където се паркират превозни средства. Но площадчето и мястото за паркиране са не непосредствено пред входа, а срещу него. Покрай входа минава движението по уличката, която всъщност стои между площада и обекта. Така, че една паркирана кола ще бъде отдалечена от входа с към най-малко 15 – 20 метра. Освен това, площадчето започва непосредствено пред входа и продължава по протежение на улицата.

Сградата на обекта е на малък скат, така, че естествено е създадена една повдигнатост на същата от нивото на улицата, на височина до три-четири метра. Непосредствено от улицата е издигната висока стена, така, че обекта е обграден от нея като малка крепост. Над каменната стена има

⁵⁰ Такива сведения са пристигали и по други линии, както и от ОР и секретни сътрудници от други управления на ДС. Такова е напр. сведението (от 6 май 1970 г.) на с.с. „Дамянов“ „на връзка при отдел III, отделение III, управление IV ДС“, в което с.с. донася, че по повод Великден от 25 април до 1 май 1970 г. група преподаватели и служещи в Духовната академия „заедно със служещи от други учреждения“ са направили екскурзия до Истанбул, посетили както българската Екзархия, така и патриаршеската катедрала, в която взели участие в богослужението, водено от „заместника на патриарха – Халкидонския митрополит Мелитон“ [1, л. 17]. От разсекретения досега архив на ДС, отнасящ се до сътрудниците на ДС из средите на Св. Синод и на Духовната академия (сега Богословски факултет), може с положителност да се установи кой се крие зад псевдонима „Дамянов“. Всъщност това е може би най-успешният агент на ДС, издигнал се до позицията на зам. главен секретар на Световния съвет на църквите. Поради изискването на Закона за достъп и разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия в случая за любопитните читатели неговото име само се загатва.

допълнителна сграда. Така, че външно *обекта* е защитен от непосредствено проникване от вън.

Самият вход е също като каменен вход на малка крепост. Същият се охранява и няма свободен достъп. Визитите се вземат с предварителна заявка и посетителите се проверяват по какъв повод, при кого отиват и се придружават.

По непроверени данни масови служения не се организират. При съответните поводи, това ставало само за служителите от *обекта*.

Допълнително ще направим оглеждане и от други страни. Ще направим опит и за пряко посещение, за по-подробни впечатления.

От досегашното проучване обаче оставаме с впечатление, че възможностите за осъществяване на *мероприятие* посредством случайно посещение са сведени до минимум. Добрата външна защитеност и трудна проницаемост, също представлява сериозна пречка, а самият *обект* е твърде отдалечен навътре, за да се разчита на успех при действие отвън, от разстояние“ [1, л. 21].

Изглежда обаче, че „Служба 7“ на ПГУ на ДС не се е отказала от осъществяването на острото мероприятие срещу сградата на Вселенската патриаршия⁵¹, защото в края на 1973 и началото на 1974 г. „Служба 7“ отново се активизира по разработка „Кръст“. Така на 12 ноември 1973 г. Кондов извежда оперативنو писмо № 1 „по раздела на Василев“ „за изучаване на обстановката около обект „Кръста“ с цел провеждане на специално мероприятие“, със задача ОР да посети „Кръст и да обърне внимание на: пропускателния режим; има ли охрана от полицията“; „местата за поставяне на контейнери с размери 10x10x10 см вътре или в стената около него“ [1, л. 39]. На 15 януари 1974 г. пък е изготвена справка от Боев „относно обекта“, в която се казва, че той е „заобиколен отвсякъде с дебела стена, висока над 2 метра и има няколко входа, един от които е официален и пред него може да се влиза свободно“ [1, л. 43]. По-нататък в справката следва описание на самата сграда – по входове и етажи; описано е и къде „се намират покоите и работния кабинет на ръководителя на обекта“, т.е. на Вселенския патриарх; отбелязано е също, че обектът се посещава и от мюсюлмани. Обърнато е също внимание на обстоятелството, че „места за поставяне на взривни вещества в стената отвън няма“, но дори и да имало, съществували много рискове – постоянно минавали хора, а пред вратата почти винаги имало пазач. „В служебните помещения също не може да се постави нищо, тъй като има опасност да бъде забелязано“ [1, л. 43]. Поради тези препятствия за осъществяването на

⁵¹ Можем само да предполагаме, че смъртта на патриарх Атинагор I през лятото на 1972 г. и избирането на нов патриарх в лицето на Димитрий I – много по-диалогичен с поместните църкви, намиращи се под съветско влияние – е причината за известно „затишие“ на разработка „Кръст“ през втората половина на 1972 г. и през 1973 г.

острото мероприятие ОР предлага: „В двора не много обемисти пакети (които не привличат чуждото внимание) могат да се поставят в храстите пред входната врата. Най-удобно място за сигурно и незабелязано оставяне на пакети в църквата. Времето за такава операция е празнични дни или часовете, когато има служба (независимо дали има други посетители), тъй като посещението на църквата не би направило впечатление никому. [...] Може би в стената, която опасва цялата територия на обекта, ще намерат подходящи места за поставяне на контейнери. Не знам обаче дали тези места биха дали желанния ефект, като се има предвид, че стената е дълга няколко километра“. Но ОР не изключва и възможността взрив да бъде поставен и използван в самата патриаршеска църква: „Местата в църквата, където могат да се оставят ще изучим допълнително и ще ги изпратим“ [1, л. 44]. Към справката по работата си по разработката „Кръст“ Боев прилага и скица на обекта [1, л. 45].

Изглежда, че към 1973 – 1974 г. „Служба 7“ успява да „придобие“ и „трима СС моряци от БМФ, имащи възможности да се запознаят с обекта и проведат ОМ“ [остро мероприятие – б.м.]. Но въпреки, че според оперативните работници през есента на 1974 г. по разработката „Кръст“ „за провеждане на ОМ има възможности“, то нещо се случва, защото на 17 октомври с.г. подполковник К. Филипов прави предложение пред началника на отдел XVI на ПГУ за закриване на разработката, който парафира със „съгласен“ два дни по-късно [1, л. 46]. Най-вероятно прекратяването на разработка „Кръст“ е в резултат на две причини. Едната е реорганизацията на „Служба 7“ през 1975 г., която пък от своя страна е напълно възможно да е в резултат от другата причина – т.нар. „разведряване“ между двете политически системи след подписването на 1 август 1975 г. на Заключителния акт на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (известен като „Хелзинкските споразумения“). На този етап обаче това би могло да бъде само хипотеза.

Материалите по разработка „Кръст с рег. № 7859 са снети в служба „КА“ на ДС [3, с. 63], там „изчакат“ съдбата си до 20 декември 1989 г., когато с писмено съгласие на тогавашния зам.-министър на вътрешните работи ген. Стоян Савов комисия в състав шефа на разузнаването ген. Владо Тодоров, заместника му ген. Иван Горинов и полк. Кирил Филипов взема решение за унищожаването на голяма част от архива на „Служба 7“ [3, с. 60]. Останали са 300 страници [3, с. 61]. Освен тези документи, показващи с какво се е занимавал този отдел за остри мероприятия на ПГУ и колко е струвала работата му, са унищожени близо 3000 страници лични или групови разработки и дела за издирване на т.нар. изменници на родина, част от които са били мишени на тайния спецотдел [3, с. 62]. „Най-вероятната причина за унищожаването на тези документи е, че в делата е имало подробна информация за готвените операции, за планираните

методи и изпълнители, за мероприятията по зашифровката и операциите, които трябва да бъдат проведени след акциите за засилване на ефекта – така както е изисквала Инструкцията за воденето на разработките в Служба 7“ [3, с. 63].

В заключение, архивните документи на „Служба 7“ на ДС както по разработка „Кръст“, така и по планирането и провеждането на други „остри мероприятия“ зад граница през разглеждания период потвърждават направените от различни изследователи през последните години изводи, че комунистическата тайна полиция, първо, е функционирала изцяло на идеологическа основа (а не да защитава национални интереси) и второ, че методите, които е използвала, от гледна точка на демократичните стандарти могат да се определят единствено като терористични.

ЛИТЕРАТУРА

1. АКРДОПБГДСРСБНА – Р, Неархивирано литерно дело с рег. № 7859.

2. Държавна сигурност и вероизповеданията. Част I: Българската православна църква (1944 – 1991). С., 2017.

3. Димитрова, А. Отдел за убийства. Тайната история на секретна „Служба 7“, създадена през 1963 г. С., 2010.

4. ДС и вероизповеданията, Част I, електронен вариант. – В: <https://comdos.bg/%D0%9D%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F/ds-i-veroizpovedaniyata-chast-1>.

5. Комисията по досиетата представи документалния сборник „Държавна сигурност и вероизповеданията – Част I – Българската православна църква /1944 – 1991/“. – В: https://www.comdos.bg/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8_%D0%B8%D0%B7%D1%8F%D0%B2%D0%B8/p/openPost/4285.

6. ΠΕΡΑ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΧΑΛΚΗΣ. – In: <http://www.ec-patr.org/mones/chalki/greek.htm>.

7. PA, Hamas rehash lie that Jews planned 1969 burning of Al-Aqsa Mosque. – В: <https://www.timesofisrael.com/pa-hamas-rehash-lie-that-jews-planned-1969-burning-of-al-aqsa-mosque/>.

Дилян Николаев Николчев, доц. дтн; Богословски факултет при СУ „Св. Климент Охридски, София 1000, пл. „Св. Неделя“ 19; 0888 564018; nikolchev@abv.bg